

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

**Le-toldot ha-ḳaṭegoryah shel isure "‘ovadin de-ḥol"
be-Shabat ve-yo[m] ṭ[ov] ve-yiḥusah la-ḳaṭegoryah shel
isure ha-"shevut"**

Ḳosman, Admi’el
לאימדא, נמסוק

Ramat-Gan, February, 1993

ריעקת

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8401

תקציר

משפטי "כדרך שעושה בחול" והמונח "עובדין דחול"

1. פרשנים רבים רגילים לראות במשפטי "כדרך שעושה בחול" (להלן בקיצור: משפטי "כדשע"ב") שבספרות התנאית משפטים המציינים את עובדת שייכותם של האיטורים הנימנים בהם לקטגוריה של איטורי "דרך חול". בספרות התנאים מצאנו משפטים אלו אך ורק בתוספתא ובברייתות שבתלמודים. בדקנו את אפשרויות הפירוש השונות למשפטים אלו על רקע שאר פסוקיות דימוי או הערכה של "כדרך ש" המצויות בספרות התנאים. לאחר ניתוח מקיף של כל המקורות הללו עלו בידינו המסקנות הבאות:

א. בשלושה דרכים ניתן לפרש משפטים אלו: 1. כפסוקיות המכילות תיאור אופן שוה לתיאור האופן המצויין בפסוקית הקודמת במשפט. לדוגמא, ניתוח המשפט בתוספתא שבת י"ד, (ט"ו), ד': "...ובלבד שלא ירדה בידו ובקופה כדרך שעושה בחול" יגלה לנו, על פי האמור, שני תיאורי אופן שוים ומקבילים. האחד: ובלבד שלא ירדה בידו ובקופה, והשני: ובלבד שלא ירדה כדרך שעושה בחול. על פי דרך זו יתברר לנו שאין כל ציון סיבה או קטגוריה במשפטים אלו, וממילא מתבטלת ההנחה הקדומה כי מדובר במשפטים אלו על קבוצת איטורים נפרדת משאר איטורי השבות. 2. פסוקית "כדשע"ב" מהווה המשך תיאור האופן הקודם, ותפקידה - להגביל את האיטור הנזכר אך ורק לעשיית הפעולה כדרכה, ולהתירו משום כך ע"י שינוי. גם ע"פ דרך זו עדיין לא שמענו ממשפט זה כי יש בו ציון לטעם האיטור או לקטגוריה של איטורים אליהם הוא שייך. 3. פסוקית "כדשע"ב" מכילה בנוסף לציון האופן גם רמז לסיבת האיטור: שלא תיעשה הפעולה כדרך חול (= במובן SECULAR ולא רק במובן WEEK DAYS כבשני הפירושים הקודמים). על פי זה עוסקים אנו, אכן, בקבוצת איטורים מיוחדת, שנאסרה משום היותה מכילה פעילויות סקולאריות שאינן תואמות את אופי היום.

ב. הפרשנות המקובלת אינה סוטה בדרך כלל מן ההצעה השלישית, אך דוקא זו אינה לדעתנו הנוחה ביותר, שכן: 1. העיון בשימושן של שאר פסוקיות "כדרך ש" מגלה כי אין בהם כלל פסוקיות הרומזות לסיבה. 2. אין אנו פוגשים במשנה ובתוספתא ציוני שיוך קטגוריאליים, אלא אם כן עולה הצורך בכך מאליה מחמת איזו מחלוקת שנפלה בדבר. יהיה זה אם כן תמוה עד מאוד להניח, כי דוקא בקשר לקטגוריה זו טרחו עורכיה להדגיש את יחוסה המיוחד. 3. מסתבר, לדעתנו, כי הסיבה לעובדה שמשפטי "כדשע"ב" שבתוספתא חסרים במקבילותיהן שבמשנה, הוא משום שעורך המשנה קיצצם מתוך מגמה לקצר בנוסחים שהיו לפניו (כאחת מן המגמות המרכזיות בעבודת העריכה של המשנה, כפי שהראה פרופ' ש"י פרידמן במחקריו האחרונים). ואם כן, קרוב יהיה להניח כי עורך המשנה לא ראה פסוקיות סיום אלו אלא כהצעה הראשונה לעיל, שעל פיה חוזרות פסוקיות אלו על תיאור האופן הקודם בלשון אחרת, ושעל כן לא ראה כנראה הכרח להשאירם בנוסח המשנה. שהרי תמוה יהיה להניח כי הבין פסוקיות אלו כהצעה השנייה

או השלישית, שעל פיהן באה פסוקית סיום זאת לומר כי מה שנאסר - נאסר רק כדרך עשייתו בחול. פרט שהוא חיוני כל כך להבנת הנאמר בהלכה זאת - לא היה העורך משמיט.

ג. זיהינו ג' צורות תחביריות שונות, שעל פיהן תופיע פסוקית "כדשע"ב" במשפט: I. לא (= יעשה אדם פעולה פלונית) כדשע"ב". II. (= יעשה אדם פעולה פלונית) ובלבד שלא יעשה כדשע"ב". III. "לא (= יעשה אדם פעולה פלונית) שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". הבדיקה שערכנו העלתה כי את הצורה התחבירית השלישית נמצא אך ורק בברייתות שבתלמוד הבבלי, ודבר זה אומר דרשני: בבבלי אין לנו כבר כל ספק כיצד נתפרשו משפטי "כדשע"ב", שכן מילית הזיקה (לא יעשה...) כבר הופכת את הפסוקית כולה לפסוקית סיבה מובהקת. ומכאן גם, שלא קשה יהיה עלינו להבין כיצד נשתרשה מאוחר יותר אצל הפרשנים והחוקרים הדעה כי במשפטי "כדשע"ב" התנאיים ישנו ציון שיוך קטגוריאלי.

ד. בירושלמי מוצאים אנו (אמנם לא בברייתות כבבלי, אלא בדברי סתמא דסוגיית התלמוד) פסוקיות "כדשע"ב" רק בצורה התחבירית II. הפירוש המסתבר לכמה מן המקורות הוא אכן הפירוש השלישי דלעיל, אלא שאין אנו יכולים לתארך את זמן הופעתם של הביטויים הללו בדברי הסוגיות הא"י.

ה. בין אמוראי בבל מוצאים אנו כי היו (= כאביי) אשר ראו בפסוקיות הללו פסוקיות סיבה, שאף הפכו בלשונם למטבע לשון ידוע, ולעומתם היו (= כרב אחא בר יעקב) שלא ראו בפסוקיות הללו כל רמז לטעמו של האיטור, ונזקקו לחפש את טעמה של ההלכה ב"גזרות שמא", שנגזרו משום אחת מן המלאכות. ממצא זה מחזק את הניתוח הפרשני הראשוני שהצגנו, ומסביר את העובדה, שעליה נעמוד בהמשך הדברים, כי ברבות הימים נתפלגו האמוראים - על פי האפשרויות הללו שהעלינו - בפירוש המקורות התנאיים שנישנו בצירוף משפטי "כדשע"ב".

2. המונח "עובדין דחול" (בהקשר זילן) מופיע אך ורק בתלמוד הבבלי במסכת ביצה (כ"ח, א'; כ"ט, א').

א. הסוגיה בכ"ט, א' באה להסביר מדוע ר' יהודה מתיר שקילה במאזנים כנגד כלי או קופיץ ביו"ט וחכמים אוסרים, בשעה שמצינו כי חכמים הקלו ממנו לענין מילוי כלי העומד למידה. ותירצו כי במאזנים "עביד כדעבדין בחול" לדעת חכמים, שלא כמו במילוי כלי העומד למידה. רש"י, המקשר "עובדין דחול" למשפטי "כדשע"ב" התנאיים, המתירים ביצוע הפעולות האסורות בשינוי (וכדרך הפירוש השלישית, הסבורה גם היא כדרך הפירוש השני, שפסוקית "כדשע"ב" באה להתיר את העשיה בשינוי), גם מסביר כאן כי שקילה כנגד כלי או קופיץ היא שקילה כדרך חול, ולכן אסורה חכמים משום "עובדין דחול". אבל הדברים תמוהים, שהרי שקילה זאת כל כולה אינה אלא שינוי מדרך חול, כפשוטו של ענין במשנה שם. לכן הצענו: המונח "עובדין דחול" אינו בא כדי לומר שפעולה זאת נאסרה רק כדרכה והותרה בשינוי, אלא כדי לומר כי מכיון שפעולה זאת (של שקילה בכלל!) יש בה אלמנט סקולארי, הפוגע באופיו של היום - הרי שאין להקל בכל צורה שהיא של שקילה, ואפילו זו שנעשית כנגד כלי או קופיץ, בשינוי בולט כל כך. שיקול זה אינו שיקול לקולא, כפי שמציגו רש"י, אלא שיקול לחומרא, הבא לומר כי גם מה שהיה מקום אולי להתירו בשינוי יש לאוסרו מטעם "עובדין דחול".

ב. גם את הסוגיה בכ"ח, א' פירשנו על פי דרך זו, אך שם עמדנו על חשיבותו הרבה של השימוש במונח "עובדין דחול", מכיון ששם אין השימוש בו אנונימי כבסוגיה הסתמית הקודמת, אלא יוצא הוא מפי אביי (על זאת עמדנו בנספח נפרד, המצורף לעבודה זאת, כמו כן עמדנו על בעיית היחס בין משפטי "כדשע"ב" שבענייני שבת ו"עובדין דחול" שבענייני יו"ט - בפי אביי).

3. ומכאן לפרשנות הבתר-תלמודית:

א. יותר מכל היו אחראים פירושיו של רש"י לתלמוד ליצירת הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". רש"י זיהה לראשונה בין משפטי "כדשע"ב" התנאיים והאמוראיים (לכל צורותיהם התחביריות), ובין המונח הנזכר בבבלי לענייני יו"ט "עובדין דחול". מכאן גם נולד הקישור הידוע כל כך בספרות ההלכה בין "עובדין דחול" ובין "שינוי". מעתה עשיית הפעולה כדרכה בחול היא זו בלבד שתיקרא "עובדין דחול" - ובשינוי תותר. ומכאן גם פתח לרעיון, שהולך ותופס מקום משלו בספרות הפרשנית - המושפעת מדברי רש"י - כי איסורים שנזכר במקורות ההיתר לעשותם בשינוי שייכים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול".

ב. התפשטות פירושיו של רש"י גרמה לכך שמעתה הפכו דבריו להיות, בעיני הפרשנים המאוחרים יותר, כגוף מגופי התלמוד, ובכל מקום שנתנו חכמים רבים עיניהם ראו את הדברים אך ורק על פי שיטתו. כך ארע שדברי הרמב"ם בחיבורו נתפרשו כאילו תומך הוא בעמדת רש"י. ומכאן, שמקום שמעתיק הוא את לשון המקורות בצירוף הפסוקית "כדשע"ב" יתפרש על פי רוב על ידי נושאי כליו כמשיך איסור זה לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". ולא די בכך, אף אותם משפטים שאין להם כל קשר במקורות שלפנינו ל"עובדין דחול", אך נתנסחו על ידו בצירוף פסוקיות אלו נתפרשו אחריו כעוסקים (לפי דעתו) בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". אבל אין זה עולה, לדעתנו, כלל וכלל בקנה אחד עם שיטת הרמב"ם, שכן: 1. בכל מקום שהוא מעתיק בהלכות שבת את לשון המקורות שלפניו בצירוף פסוקית "כדשע"ב" טורח הוא להוסיף נימוק חדש לאיסור על פי דרך ה"גזירות שמא", מחמת אחת מן המלאכות, ומה צורך יש בתוספת נימוק זו אם כבר מנומק אותו איסור במקורות שלפניו: משום "דרך חול"? 2. הרמב"ם אינו מקצה מקום מיוחד לאיסורים אלו, ומערב אותם בין שאר איסורי השבות הנימנים בהלכות שבת בפרקים כ"א-כ"ד. 3. גם שימוש הלשון שהוא עושה בפסוקיות "כדשע"ב" מוכיח כי ראה בהן רק פסוקיות אופן טהורות, הבאות לציין אך ורק לעובדה כי יש הכרח לפי דעתו לעשות את הפעולות שעליהן הן מוסבות בשינוי. ונראה, לפ"ז, כי הרמב"ם הבין את משפטי "כדשע"ב" שבתוספתא על פי הדרך השניה דלעיל. 4. ובמקרה אחד גם מצאנו כי בתלמוד מבואר, ביאור שאין אחריו כל ספק, שטעם איסורו משום "מראית עין", והרמב"ם בחיבורו מעתיקו בצירוף פסוקית "כדשע"ב". 5. באיגרת ש"ז (בלאו) מפרש הרמב"ם דעתו בענין זה, וכותב כי אין להבין את משפטי "כדשע"ב" כאיסורים שלא יעשה פעולות כדרך חול, שאם כן - הוא אומר - יאסר עלינו לאכול ולהסב וכד' כדרך חול. לכן הוא מסביר, שדברי אביי הנידונים שם צריכים השלמה (וכדרך שהוא עושה בחיבורו בכל מקום בהלכות שבת), וכונתו לומר שחכמים אסרו את תליית המשמרת שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול רק בדבר "שאפשר שירגילו למלאכה", והאיסור אינו איפוא איסור סקולארי, אלא איסור מחמת "גזירה שמא".

ג. אלא שכאן עמדנו בפני בעיה: בהלכות יו"ט - שלא כבהלכות שבת - אין הרמב"ם טורח להוסיף לפסוקיות "כדשע"ב את ה"גזרה שמא", והיה עולה על הדעת לומר כי רק בהלכות יו"ט סבור הרמב"ם כי ישנה קטגוריה של איסורי "כדרך חול". אבל נטייתנו היתה לומר כי גם בהלכות יו"ט אין הוא משתמש בפסוקיות "כדשע"ב" כמרמזות לטעם האיסור, אלא כציון אופן טהור. רצונו גם כאן רק לומר כי פעולות אלו יש לעשות בשינוי [כשטעם הדבר כבר נתבאר בדבריו, בכותרת הכללית שבריש הלכות יום טוב (א), ה'): משום שמחת יו"ט גזרו, כדי שיטרח באותן פעולות מערב יו"ט]. וראיות לדבר: 1. דוקא בענייניו של המקור היחיד בו נתפרש בתלמוד הטעם של "עובדין דחול" (= שקילה ומדידה בכלי ביו"ט) אין הרמב"ם מתנסח בצירוף פסוקית "כדשע"ב" (ובהלכות שבת אף מסנף הוא איסור זה במפורש לגזרה "שמא יכתוב!"). 2. ברוב המופעים (שמונה מתוך עשרה) של פסוקיות "כדשע"ב" בהלכות יו"ט אין במקורות שלפנינו (תנאיים ואמוראיים) כל זכר למשפטי "כדשע"ב", או לציון הקטגוריאלי של "עובדין דחול", ומנין היה לו לרמב"ם להעלות על הדעת כי דוקא שמונת המקרים הללו שייכים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול"? אלא, מסתבר יותר לומר, כי פסוקיות "כדשע"ב" בלשונו אין בהם טעם מלא (עי' בפנים) או ציון קטגוריאלי (חילקנו את דרך שימושו בפסוקיות הללו לארבעה - ראה בפנים עמ' 92-93).

ד. שיטות רש"י ורמב"ם מייצגות איפוא, לדעתנו, עמדות מנוגדות לגמרי בפרשנות משפטית "כדשע"ב". יכולנו לנסות להסביר את עמדותיהם השונות רק משעמדנו על אפשרויות ההסבר השונות החבויות כבר בטקסטים הראשוניים שבספרות התנאית. אבל יש לשאול: האם ניתן למצוא מקורות קדומים יותר לשיטות המיוצגות כאן ע"י רש"י ורמב"ם?

ובכן, כאן העלינו כי: 1. ע"פ בדיקה של המקורות בפירוש המשניות לרמב"ם נראה כי הרמב"ם בצעירותו סבר כרש"י, שישנה קבוצה של איסורי "דרך חול", וחזר בו מאוחר יותר מכך. 2. נראה כי גם רי"ץ גיאת מחכמי ספרד, שלא הכירו עדיין את תורת רש"י, היה סבור כך, אגב עדות הלכתית שמוסר הוא משם רב האי גאון, שממנה נראה כי הביטוי "עובדין דחול" כבר היה אצלו לשם של קטגורית איסורים מיוחדת. 3. וכך מוכח גם מדברי שר שלום גאון ומתשובת גאונים אחרת שלא זוהה כותבה. 4. העלינו השערה כי סימנים לשיטת הרמב"ם בחיבורו ישנם כבר בדברי ר"ח בפירושו לבבלי.

ה. המגמה המצטיירת מבדיקתן של הלכות שבת בתקופה התנאית והאמוראית מראה כי ישנו - בתורת חכמים - מאמץ מתמשך לאורך כל הדורות לכווץ ולסנף את מירב האיסורים תחת אילן ל"ט המלאכות ותולדותיהן. רי"ד גילת הראה זאת בתורת התנאים, ור"א גולדברג במחקרו על התפתחות ה"גזרה שמא" בבבל.

במהלך הסטורי זה משתלבת יפה גם עמדת הרמב"ם מאוחר יותר, שכן הוא מוסיף על קודמיו בכך שהוא מסנף גם את איסורי "כדרך חול" לקבוצת ה"גזרות שמא", שנגזרו משום אחת מן המלאכות שהיתה אכן נטיה כזאת לרמב"ם בחיבורו הראינו בפנים, בהדגמה משלוש הלכות שונות.

איסורי ה"שבות" ויחוסם לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול"

1.א. שמם, ותוקף איסורם: הבדיקה של מופעי המונח "שבות" במדרשי ההלכה מעלה: במדרשים שמדבי ר' ישמעאל אכן מופיע המונח "שבות" ככינוי לאיסורים שאינם מלאכה, אבל מן המדרשים שמדבי ר"ע נראה כי אין נכונה הדעה שהמטבע "שבתון שבות" מכון לציון לקטגוריה של איסורי השבות, אלא נראה שהמטבע המדרשי הזה עוסק בפעולות שהן מלאכות גמורות. הכינוי המשמש במדרשי ההלכה הללו לציון הקטגוריה של האיסורים אשר אינן מלאכות הוא "מלאכה שאין חייבין על מינה כרת". לעומת זה, במדרשי ההלכה שמדבי ר' ישמעאל אין מוצאים אנו כלל את השימוש במטבע הדרשה "שבתון שבות".

בכל הדרשות הללו, גם אלו שמדבי ר"י, העוסקות ישירות באיסורי השבות, נראה, שלא כדעת ר"ח אלבק, כי מדובר באיסורי תורה גמורים, אלא שאין חייבים עליהם חטאת. זאת בניגוד לדרך הבבלי המאוחרת, שיסודותיה בדברי ר"ש שבמשנה, כי הקטגוריה של איסורי השבות כוללת איסורים מדרבנן.

בירושלמי מצאנו עדיין שרידים לדעה הקדומה הסבורה כי איסורי השבות הינם איסורי תורה.

ב. ברשימת הפעולות השייכות לאיסורי השבות שבמדרשי ההלכה מצאנו: פעולות פיזיות מאומצות, פעולות הקשורות לשינויי סטאטוסים של קניינים ולמעשי בית דין, ופעולות נוספות הקשורות לחיי המסחר. אבל במשנה מתגלה לנו קבוצה חדשה של איסורי שבות (בפי חכמים החולקים על ר' אליעזר): מלאכות הנעשות שלא כדרך. ובתוספתא אנו מוצאים כי גם פעולות אסורות, הנעשות בפחות מכשיעור שיש בו כדי להתחייב עליהן - נקראות "שבות". החלוקה בין איסורים שחייבים עליהם מלאכה בשבת ואלו שאסורים מהתורה אך אין חייבים עליהם חטאת, חלוקה עתיקה היתה, שנהגה בימים קדומים בפני הבית (אלא שברבות הימים הלכה ותפתה רשימת האיסורים הללו, איסורי השבות). אף מוצאים אנו במשנה רשימה של כמה מן האיסורים העתיקים הללו.

ג. איסורים מיוחדים שנזכרו רק בספרות האמוראית כאיסורי שבות: 1. קניבת ירק: מן הדרשה בספרא נראה כי קניבה זאת (היא הדחת העלים, או חיתוך העלים המעופשים) מותרת ביום הכפורים. ממקורות אחרים נראה כי פעולה זאת אסורה רק ביוה"כ שחל להיות בשבת, אך ראינו מקורות חלוקים בענין זה בתלמודים. ולעיקר ענייננו: הדרשה המגבילה את קניבת הירק ביוה"כ שחל בשבת מסתמכת על המטבע המדרשי (של דבי ר"ע) "שבתון שבות", ומשום כך השתרשה מאוחר יותר בספרות ההלכה הדעה (כנראה לראשונה במפורש ב"מגיד משנה") שהמדובר באיסור שבות. אבל בבבלי מבואר כי יש הרואים במטבע דרשה זה גילוי מילתא, הבא ללמד כי קניבה זו איסור מלאכה יש בה. 2. אפיית לחם הפנים: נתקשרה לאיסורי השבות משום שיש בה הכנה הכנה משבת לחול. 3. אמירה לנכרי: בימים קדומים יש להניח כי אסרו את מלאכת הגוי עצמו בשבת, אבל מאוחר יותר הסבירו כי מה שנאסר הוא האמירה של הישראל לגוי שיעשה מלאכה. מן הדור הרביעי בבבל ואילך אנו מוצאים איסור זה כ"איסור שבות". בתקופה זאת גם ברור כי שבות בבבל הוא כינוי לאיסורים מדרבנן. 4. כלל המתיר איסורי שבות מסויימים בין השמשות של ערב שבת - לדעת רבי, מצוי בניסוחו זה רק בפי התלמוד, ואינו במשנת רבי. כלל זה מתאים אמנם לשיטת רשב"א שבתוספתא. רשב"א עדיין קורא לאיסורי השבות בשם הארכאי "דבר שאין

חייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת". 5. תקיעת שופר: מדברי רב יוסף בבבלי למדנו כי תקיעת שופר בשבת איסור שבות מדרבנן הוא, אבל בדיקה מקיפה מגלה כי היו שסברו שתקיעת שופר בשבת איסור תורה הוא, ומאידיך, היו כנראה גם שסברו כי אין כל איסור בתקיעה בשבת ויו"ט. אך פרט לדברי רב יוסף לא מצינו מקורות מפורשים הסבורים שמדובר באיסור מדרבנן. בדברי ראשונים ואחרונים בתקופה הבתור תלמודית ניכר הספק אם יש איסור עצמי בתקיעה בשופר בשבת, או שמא יש איסור על תקיעה זו רק מחמת חשש צדדי (= ה"גזרה דרבה"). פתרון מחודש שעולה בדברי אחרונים הוא הנסיון להגדיר איסור זה כמלאכה מדרבנן. 6. רדיית הפת: גם בענין רדיית הפת מצינו מקורות חלוקים לכאורה. שיש המתירים פעולה זאת לגמרי בשבת ויו"ט, ויש שהתלבטו כיצד ניתן להתיר לו, למי שהדביק פת בתנור, לרדותה, כדי שלא יבוא לידי איסור סקילה, ויש שהתירו את הרדיה בשינוי. בין הראשונים מצינו מחלוקת בין הרמב"ן, הסבור כי רדיית הפת איסור שבות היא, ובין הר"ן, הסבור שאין רדיית הפת כלולה באיסורי השבות, אלא שייכת היא לקטגוריה של "עובדין דחול", קבוצה של פעולות אשר - על פי הגדרתו - הותרו בשבת ויו"ט, אלא שנדרש מן העושה אותן (במידת האפשר) לשנות בעשייתו. כאן, בדברי הר"ן, מצינו לראשונה הבחנה ברורה ומדוייקת בין הקטגוריה של איסורי השבות לקטגוריה של פעולות "עובדין דחול". ומכאן והלאה הועתקה חלוקה זאת לדברי פרשנים מאוחרים יותר. דברי הר"ן הללו תפסו מעתה מקום מרכזי, כפי הנראה, משום שהר"י קארו העתיקם בשו"ע, ודחה מן ההלכה בענין זה את שיטת הרמב"ן. מקור דברי הר"ן בענין זה הוא, שוב, רש"י בפירושו לתלמוד בענין רדיית הפת, אם כי יש להעיר, שבדברי רש"י עדיין הבחנה זאת בין שבות ל"עובדין דחול" לא מפותחת דיה.

2. א. המנוחה מן העמל בשבת ויו"ט: בדברי אגדה אכן נמצא כבר במקורות קדומים הרעיון כי שבת יום מנוחה הוא מן העמל והיגיעה הפיזיים של ימי החול, אך ראינו צורך לבדוק אם לרעיון זה ישנם גם השלכות הלכתיות: האם נאסרה בשבת ויו"ט הטרחה? ואם כן, כיצד מוגדרת הטרחה האסורה? פתחנו בדוגמה המראה כי, לכאורה, אין לשיקול זה כל מקום בהלכה: בשו"ע, או"ח, שי"ט, ד', נאסרה ברירת הפסולת מן האוכל אע"פ שאיסוף האוכל במקרים מסויימים יכול שיהיה כרוך בטרחה ובהשקעת זמן רבה, ולעומתה מלאכת איסוף הפסולת יכולה להיות נוחה ומועטה. רש"י ותוס' מבארים כי טעם ההיתר לברור את האוכל מן הפסולת הוא משום שבכך ישנו שינוי מדרך חול. נמצינו למדים, כי בכדי שלא לעבור על מלאכה מן המלאכות נדרש האדם (לעיתים) לבצע את המלאכה באופן מייגע ביותר, ושינוי זה מדרך חול - הוא שמתיר פעולה זאת! ומכאן, שאין העיקרון המנחה של איסורי המלאכה קשור כלל למטרת המנוחה מן היגיעה הפיזית. (אמנם אין זו שיטת הרמב"ן בביאור הענין, ועל כך עמדנו בהערות שבגוף העבודה). וכבר מן המשנה אנו למדים זאת, בבואה לפטור כל פעולה שהיא בגדר קלקול, על אף שכרוכה היא בטרחה מרובה ביותר. נמצינו למדים, כי העיקרון המנחה באיסורי המלאכות הוא עקרון היצירה. על פעולה יוצרת בעולמו של האדם, פעולה קונסטרוקטיבית, יתחייב בשבת חטאת, אף אם אינה כרוכה בעמל פיזי. לעומת זה על פעולה של הרס וקלקול, אף אם היא כרוכה ביגיעה רבה ונמשכת כל השבת - יפטור. ואכן, כך באמת מתנסחת תורת השבת היהודית בדברי ר' יהודה הלוי, ר"ח בן עטר ור"ד

ניטו, והמסקנה מן הדברים ברורה: אין התורה אוסרת את היגיעה והטרחה כשלעצמה. סמך לדבר יש בפרשנות רס"ג ואחרים, שראו בצו התורה לשובות ובפועל "שבת" לא צו על המנוחה אלא הפסקת יצירה. גם מצאנו רעיון אחר, הבא להסביר כי יש להבחין בין "מלאכה" שנאסרה, והיא הקשורה אך ורק ליצירה קונסטרוקטיבית, ובין "עבודה" שהיא הטרחה והעמל, שלא נאסרו בשבת מהתורה. עוד נראה, כי יש לקשור עמדה פרשנית-הלכתית זו לזיהוי (שאיננו מוסכם על הכל) בין ל"ט המלאכות ומלאכות המשכן. על אף דברי כמה פרשנים, גם אצל הרמב"ם לא מצינו עמדה הרואה איסור תורה ביגיעה ועמל בשבת כשלעצמם. רק אצל הרמב"ן, בפירושו לתורה לויקרא כ"ג, כ"ד, אנו מוצאים לראשונה בשפה ברורה את הטיעון כי ישנו איסור תורה על הפרת צו השביתה ללא כל קשר לאיסורי המלאכות ותולדותיהן. הרמב"ן חוזר אל המקורות הראשונים שבמדרכי ההלכה במכילתא דר"י ודרשב"י, ומוציא מהם את המסקנה החד-משמעית כי איסורי השבות הם איסורי תורה, ונוגעים להפרת צו העשה שבתורה "שבתון". את המקורות האחרים, מהם נובע כי איסורי השבות הם איסורי חכמים, הוא מסביר בכך שישנם שני מישורים של איסורי שבות: הפרה של הצו מהתורה מתבטאת בעשיה אינטנסיבית של פעולות טורח ויגיעה, אך פעולה חד פעמית מסוג הפעולות הנ"ל נאסרה משום גדר ל"שבתון" ע"י חכמים. החידוש הגדול המתגלה לנו בדברי הרמב"ן הללו, הוא הדגש המושם בדבריו על איחוד כל המונחים השנויים במחלוקת שהכרנו. לשיטתו המונחים "שבות", "עובדין דחול" ו"איסורי ממצוא חפצך ודבר דבר" כולם שמות שונים של אותה קטגוריה הלכתית, ואין ביניהם הפרש כלל. אך נראה כי לפי הבנתו "עובדין דחול" ו"איסורי ממצוא חפצך" מקבילים ל"שבות שמדרבנן". כך גם העלתה הבדיקה שעשינו בפירושו לסוגיות הבבלי כפי שפירטנו בפנים. נקודה נוספת שנתגלתה תוך כדי עיון במקורות הללו: הרמב"ן נוטה לטשטש מאוד את השוני בין פעולות שנאסרו ע"י חכמים מחמת ה"גזרות שמא", ובין אלו שנגזרו מחמת היותן פעולות סקולאריות, או פעולות שנושאות אופי של עמל וטורח. כפי שהמונח שבות משמש אצלו לאלו ולאלו ללא כל הבחנה, כך גם משפטי "כדשע"ב" האוסרים לעשות פעולות מסויימות כדרך חול מתפרשים אצלו, מחד, כדרך רש"י וסיעתו, כעוסקות בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול", אך, מאידך, אין אצלו כל מניעה להסביר כי איסורים אלו נגזרו מחמת אחת מן ה"גזרות שמא". לא כך היתה דרך חביריו ותלמידיו אחריו בספרד: רבינו יונה, הרא"ה, הרשב"א, הריטב"א, ואח"כ הר"ן.

ב. בדיקה של המקורות במשנה ובתלמוד הקשורים לאיסורי הטרחה בשבת ויו"ט מעלה כי: 1. במשנה ובתוספתא אין מנומק שום איסור בטענה כי יש בעשייתו משום טורח. 2. בבבלי שבת מנמק רב יהודה (כפי שהסבירו רבא) את איסור התרת הפקיעים לפני הבהמה ופספוס הזירים עבודה, בטענה ש"מטרח באוכלא לא טרחינן". ברם, שם אנו רואים כי אין טיעון זה מקובל על הכל, ורב הונא (כפי שמסבירו רב חסדא) חולק על כך. ועוד, שאין מדובר גם בדברי רב יהודה על איסור טרחה כללי בשבת, אלא על הגבלה מיוחדת הנוגעת להכנת מאכלים. 3. גם בקשר ליו"ט לא מצינו איסור כזה, אלא איסור לטרוח בהכנה מיו"ט לחול. 4. בירושלמי מצינו כי פעולות מסויימות נאסרו משום טרחה בחול המועד.

1.g. ברם, אעפ"כ מסבירים רש"י והנוהים אחריו רבים מאיסורי הפעולה שבתלמוד בשבת ויו"ט כאסורים מחמת טרחה. במקום אחד אף נראה מדברי רש"י כי לשיטתו איסור הטרחה מדאורייתא הוא, אך מסתבר יותר לראות בדבריו שם אסמכתא בעלמא. 2. אצל בעלי התוספות מוצאים אנו לראשונה ביאור שיטתי על מקומו של איסור הטרחה בשבת ויו"ט, ועל ההבחנה העקרונית בינו ובין "עובדין דחול": א. איסורי "עובדין דחול" לדעתם חלים אך ורק בפרהסיא, ועניינם הוא להמנע ממעשים פומביים העלולים להראות כמעשי חול. ב. איסורי "עובדין דחול" קיימים, למעשה, בעיקר ביו"ט, כיון שבשבת אין בין כה וכה היתר עקרוני לצאת במשא וכד' לרשות הרבים, ומשום כך גם לא יחולו האיסורים הללו בדרך כלל בשבת. ג. ל"טרחה יתירה" חוששים אנו אך ורק בשבת, וביו"ט - לא חיישינן לכך. 3. דברי התוספות הללו מעלים שאלה על אותם איסורי "עובדין דחול" שהיו עד עתה לנגד עינינו, כגון איסור השקילה וכד', (או איסורי הטרחה והעמל השונים, לפי דעת הרמב"ן דלעיל) האם לפי דעתם יחולו איסורים אלו רק בפרהסיא ויתרו בחשאי? אפשרות אחרת היא לומר כי בעלי התוספות מבחינים בין שני טיפוסים איסורים של "עובדין דחול", אלו שנגזרו בפרהסיא בלבד מחשש הרואים (= "מחזי משום עובדין דחול"), ואלו שנאסרו בכל מצב ובכל אתר (= "עובדין דחול" סתם). מכיון שלעמדת הרמב"ן דלעיל, איסורי "עובדין דחול" הם איסורי העמל והיגיעה בשבת ויו"ט, הרי מובן מאליו שחלים הם לדידו בין בשבת בין ביו"ט בין בפרהסיא ובין בצנעה במידה שווה, ואכן, כפי שציפינו, מצינו את דעת הרמב"ן (נמסרת ע"י בנו בחידושו למסכת ביצה) כתומכת באפשרות השניה.

ד. איסורי "ממצוא חפצך ודבר דבר": 1. צוים ואיסורים הנוגעים לאופן המלבוש, ההילוך, העיסוקים והדיבור, נלמדו בבבלי מן הפסוק הנ"ל בישעיה נ"ח, י"ג. איסורים אלו הוגדרו אח"כ ביתר פירוט ע"י האמוראים, אבל לא נרמז בתלמוד על קשר בין צוים ואיסורים אלו ובין הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". 2. אבל במרוצת הזמן נטשטש אצל רבים ההבדל בין שתי קבוצות אלו. כך אנו מוצאים בדברי רבינו פרחיה, הרשב"א, ופרשנים נוספים, ביניהם אף חוקרים בני זמננו. הרמב"ם מקצה מקום מיוחד לאיסורים אלו בפרק כ"ד של הלכות שבת, בנפרד, לכאורה, מאיסורי השבות. ברם, לאחר דיון בדבר והצעת ראיות שונות בענין, באנו למסקנה כי גם קבוצת איסורים זאת כלולה לדעתו באיסורי השבות. "שבות" לדעת הרמב"ם הוא כינוי כללי לאיסורי חכמים בשבת ויו"ט. קבוצת איסורים זו כוללת לדעתו איסורים שנגזרו מחמת המלאכות, אבל גם איסורים סקולאריים הם, לדעתו, איסורי שבות. אך יש להדגיש: לדעת הרמב"ם קבוצת איסורים זאת אינה זהה לקבוצת האיסורים המכונה אצל ראשונים אחרים - כרש"י ור"ן - איסורי "עובדין דחול", ואינה קשורה לאיסורים שנאמרו במקורות בצירוף משפטי "כדשע"ב!"

סיכום שיטות הראשונים שהועלו בדברינו עד כאן: 1. הרמב"ם אינו מכיר כלל בקיומה של קטגוריה איסורי "עובדין דחול", לדידו קיימת רק קטגוריה אחת של איסורי חכמים = איסורי שבות. קטגוריה זאת מכילה איסורים שנגזרו ע"י חכמים בעיקר מחמת ל"ט המלאכות ותולדותיהן. בין הפעולות הללו שנאסרו ישנה גם קבוצת איסורים שנאסרה אך ורק בעשייתה כדרך חול והותרה בשינוי. אמנם גם לרמב"ם ישנה בוצה נוספת של כמה איסורים (שאינם מדאורייתא, וכלולים הם לדעתו כנראה בקטגוריה של איסורי

שבות), והיא הקרויה "איסורי ממצוא הפצץ ודבר דבר". בקבוצה זאת כלולים לדעת הרמב"ם איסורים סקולאריים שונים, כדיבור בעסקי חול וכדומה, ברם - וזה העיקר מבחינתנו - לא כלולים בקבוצה זאת האיסורים שנתנסחו במקורות התנאיים והאמוראיים בצירוף פסוקיות "כדשע"ב". אלו נכללו בין איסורי השבות הרגילים, שנומקו, כאמור, ב"גזרות שמא".

לדעת הר"ן (המייצג כאן שיטה זאת רק מחמת בהירות ניסוחו, אך קדמו לו בכך כנראה רש"י ובעלי התוספות): הקטגוריה של איסורי השבות היא קטגוריה של איסורי חכמים. ברם, קטגוריה נפרדת ממנה וקלה יותר, היא זו של איסורי "עובדין דחול". אם לדייק יותר, נראה מדברי הר"ן כי זו אינה קטגוריה של איסורים אלא קבוצה של היתרים, שנתבע מן המבצעם בשבת להשתדל לעשותם בשינוי.

הרמב"ן (שקדם לו כמובן בסדר הזמנים ההסטורי, אם כי לא לרש"י ולבעלי התוס', שעל פי דבריהם פיתח הר"ן את שיטתו) מכיר בקיומה של קטגורית איסורים בשם "עובדין דחול" בשבת ויו"ט, אלא שלשיטתו היא היא אותה קטגוריה של איסורי השבות, גם האיסורים הסקולאריים הכלולים באיסורי "ממצוא הפצץ ודבר דבר" שייכים לאותה קטגוריה כללית. ואם אמרנו לעיל כי לרמב"ם כל משפטי "כדשע"ב הם בעצם חלק מאיסורי השבות האחרים, הרי לרמב"ן עלינו לומר בדרך הפוכה: כל איסורי השבות האחרים (אף אלו שנגזרו מחמת המלאכות!) קשורים באיזשהו אופן בפעילות סקולארית, ולכן נאסרו. וכנראה, יש לומר לדעת הרמב"ן, כי גם המלאכות עצמן נאסרו מן התורה מטעם זה. לתפיסת "טעמא דקרא" זו - יש גם השלכות פרשניות, שעליהן הצבענו בגוף העבודה.

3.א. שיטת הר"ן הועתקה בדברי השו"ע, ואילו שיטת הרמב"ן נדחקה ונשתכחה מעולם הפסיקה עד לימי ר"מ סופר, ה"חתם סופר" (= חת"ס), שגרם להחייאתה מחדש בדורות האחרונים. החת"ס השתמש בדברי הרמב"ן רק בתקופת חייו האחרונה בפרשבורג כטיעון תקיף נגד היתרים שונים, או פרצות בתחום הלכות שבת, שנגרמו ע"י תנועת המחדשים בימיו. החת"ס נדרש לתוקפו של איסור מקח וממכר בשבת וכן לנסיעה ברכבת קיטור בשבת. לטענתו, יש במעשים אלו משום איסור תורה של "עובדין דחול", או במילים אחרות: הפרה של צו ה"שבתון", כדברי הרמב"ן. תשובותיו אלו היו תגובות לנסיונות ההקלה מצד אנשי הרפורמה הראשונים, זאת בשעה שבתשובות אחרות, לגורמים פרטיים בקהילה, אין הוא סבור שיש ב"שבות" איסור חמור כל כך כפי שהציגו בתשובותיו הלוחמות בפרצות השבת. אך דבריו קבעו הלכה לדורות הבאים, שבלא כל קשר ישיר למאבק ברפורמה כבר החמירו, כדבריו, לחוש לאיסור תורה (לפחות כשיקול אחד מן השיקולים הנוספים לחומרא שהוזכרו) בשאלות הנוגעות לחידושי הטכנולוגיה המודרנית בשבת. כך לגבי נסיעה באוירון, מכונית, אופניים וכד'.

ב. תופעה זאת של הסתמכות על דברי הרמב"ן-חת"ס כדי לטעון שיש בשימוש בחידושי התחבורה הללו משום איסור תורה של הפרת צו ה"שבתון" - מתייחדת בעיקר לפוסקים מבני עדות אשכנז. פוסקי עדות המזרח, כפי שהראינו בפנים - על אף העובדה שהיתה מונחת, על פי רוב, לפנייהם תשובת החת"ס בענין זה - לא חשו לה כלל, ואף התירו הלכה למעשה שימוש בכלי התחבורה הללו בשבת ויו"ט בהגבלות מסויימות (בעיקר אלו הקשורות לשאלת איסור היציאה מחוץ לתחום). הקטגוריה של "עובדין דחול"

מתפרשת אצל הפוסקים הללו כקטגוריה של איסורים קלים במיוחד, וכשיטת הר"ן, ולא כקטגוריה הנוגעת באיסורי תורה (= "שבות") כרמב"ן.

נספחים

א. לדעת ר"ש ליברמן נרמזה בתוספתא ביצה ד', ד', בתוך כמה קבוצות איסורים אחרות: מלאכה גמורה, חצי שיעור, שבות של מעשה הדומה למלאכה (= קטגוריה הלקוחה מדברי הרמב"ם ריש פרק כ"א מהלכות שבת! וראה על כך דברינו שם), גם קטגוריה רביעית של איסורים, איסורי "עובדין דחול". סקרנו את הפירושים האחרים לתוספתא סתומה זאת, הצבענו על הקשיים הנולדים מפירושו של ליברמן, ותמכנו בפירושו של ר"צ דינר, הנראה לנו יותר. הערנו כי גם לפירושו של ר"ש ליברמן אין כל הכרח להבין כי קטגוריה רביעית זאת היא דוקא "עובדין דחול".

ב. השוינו בין הברייתות שבתוספתא שבת, ט"ז, (י"ז), ט', ירושלמי שם, ז', ב' (י', ע"א) ובבלי שם, קמ"ג, ב' וע"ד, א'. השוואה זו מעלה את ההשערה כי לפנינו ברייתא אחת בורסיות שונות. הצענו להפריד בין הטופס העיקרי של הברייתא הראשונית, והוא החלק המשותף לכל הנוסחאות, ובין התוספות המתלוות לכל ורסיה. בירושלמי אנו מוצאים תוספת פרשנית שנתלוותה לברייתא, הטוענת כי רק ברירת כל אותו המין מחייבת. בבבלי - אנו סבורים - נתפצלה הברייתא המקורית לשנים, חלקה הראשון העוסק באיסוף פירות שנתפזרו בחצר, הוסבר כעוסק בקטגורית האיסורים של "עובדין דחול", וצורף לו הנימוק "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". ואילו חלקה השני של הברייתא "בורר ואוכל" וכו' נותר עוסק בענין מלאכת בורר. שיירים שנותרו בחלקה הראשון של הברייתא והעידו על מקורה הראשוני, כגון הביטוי "מלקט...ואוכל", המוכיחים על מיידיות האכילה (כבענין בורר) הציקו, אכן, לבעלי התוספות, שסיימו תהליך זה מאוחר יותר בקוטעם את המילה "ואוכל" מן הברייתא.

ג. המונחים "עובדין דחול", "אושא מילתא" ו"זילותא", מתחלפים במקורות פרשניים רבים. הראינו כי מקורה של תופעה זאת כבר בדברי רש"י בפירושו לתלמוד. אשר למונח "טרחה" - יש המבחינים בינו ובין שאר המונחים דלעיל, ויש שלא. השאלה היא איפוא - אם נבוא להגדירה במדויק - אם לראות באיסורי הטרחה חלק מאיסורי "עובדין דחול", או לא.

ד. איסורי המדידה בשבת וי"ט משוייכים בדרך כלל לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". נספח זה עוקב אחר מקורותיה של קביעה זאת. ממקורות תנאיים אחדים עולה בבירור כי ישנו איסור על המדידה בשבת וי"ט. מאחרים - כמשנת שבת כ"ד, ה' - אנו למדים כי אין בדבר איסור. מן הבבלי עולה כי המדידה שהותרה במשנת שבת הותרה רק לצורך מצוה. מסורת פרשנית זאת נבדקה על ידינו בנספח זה בהשוואה עם מסורות העוסקות בביאור משנה זאת בירושלמי. המסקנות העולות: היו מאמוראי א"י שלא הכירו את המסורת המגבילה את ההיתרים במשנת שבת רק לצרכי מצוה. ומכיון שהמנהג היה להחמיר גם בא"י בדברים שהותרו במשנה (כגון פקיקת החלון) הרי מובן מדוע מצינו כי אמוראים אלו (= כר"י

נפחא) דוקא יצאו ודרשו כי משנה זאת דחוייה היא מהלכה. דרך אחרת של התמודדות עם משנה זאת היתה אכן, כאמור, להסבירה כעוסקת רק בהיתר דחוק שלצורך מצוה. ברם, מאוחר יותר, ראשונים שעסקו במקורות התנאיים השונים הללו ניסו ליישבם בדרך הרמוניסטית. כך העלו בעלי התוספות את השאלה: לר"י נפחא, המוטרד מהיתר הפיקה שבמשנת שבת, מדוע היה עליו לטעון כי משנת זו אינה הלכה, הרי יכל לומר שהיא מתירה פיקה רק לצורך מצוה (כמו מדידה), ואכן פיקה סתם אסורה. תשובתם היתה כי רק על מדידה ניתן לומר שמותרת היא לצורך מצוה, שכן המדידה נחשבת איסור קל יותר, שדרגת חומרתו רק משום "עובדין דחול", שלא כמו פיקה שהיא מאיסורי דרבנן החמורים יותר, מן ה"גזרות שמא". כאן, כנראה, מקור הקביעה, שהלכה ותפסה את מקומה בהלכות שבת, כי מדידה בשבת היא איסור מן הקטגוריה של "עובדין דחול", איסור שיש להתירו בשינוי.

ה. ובהמשך לאמור לעיל בענין מופעי המונח "עובדין דחול": בתלמוד נזכר בפי אמורא המונח "עובדין דחול" בהקשר דילן רק בבבלי ביצה כ"ח, א'. דא עקא, אין לנו כל בטחון שאכן ביטוי זה, המיוחס בסוגיה לאביי, אכן מקורי הוא לו, שכן מונח זה מופיע בתוך דברי הדחיה כנגד הצעת רב יוסף שם לזהות בין רבי יהושע, המתיר לשקול מנה כנגד מנה ביו"ט, ובין סתם משנת בכורות, המתירה לשקול מנה כנגד מנה בפסולי המוקדשים, וכנגד זה טוען אביי, לפי המובא שם: "דלמא לא היא, עד כאן לא קאמר רבי יהושע הכא (= ביו"ט) אלא דליכא בזיון קדשים, אבל התם (= בבכור) דאיכא בזיון קדשים לא (= וא"כ לא יסכים ר' יהושע לשיטת המשנה בבכורות). אי נמי, עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא משום דלא מחזי כעובדין דחול (פי': משנת בכורות, לפ"ז, לפי חכמים דר' יהושע, ורק שם ס"ל להתיר לשקול מנה כנגד מנה משום דלא מחזי כעובדין דחול = "דהתם מכירה היא ואין דרך לשקול בשר הנמכר במנה כנגד מנה" - רש"י), אבל הכא דמחזי כעובדין דחול (= "דהא חלוקה היא, וכן דרך כל החולקין" - רש"י) לא (= וא"כ, אפשר שחכמים האוסרים ביו"ט לשקול מנה כנגד מנה יסכימו למשנה בבכורות המתירה בבכור לשקול מנה נגד מנה)". אפשר, איפוא, לערער על כך שמונח זה מקורי הוא, ולהניח כי דברי אביי המקוריים מסתיימים בחלקה הראשון של הדחיה לדברי רב יוסף: "דלמא לא היא...בזיון קדשים לא". וההמשך "אי נמי...אבל הכא דמחזי כעובדין דחול לא" הוא תוספת מאוחרת על דברי אביי הראשונים. כדי לבדוק נכונות טענה זאת יצאנו לברר באופן שיטתי את מקומו של טופס הדחיה המיוחד הזה, "דלמא לא היא...אי נמי" וכו', הפורך את דברי שלפניו "לצדדין". מצאנו כי במקורות רבים מאוד משמש טופס דחיה זה שלצדדין את חכמי בית המדרש הפומבדיתאי, בעיקר אביי רבא רב פפא ותלמידיהם. שימוש מרכזי בטופס זה בבית המדרש היה לצורך דחיית "שיטות" שהוצעו: ה"שיטה", כלומר הצעת זיהוי בין עמדות חכמים שונות, זשיוכן לקבוצה אחת, היא - כפי שהראינו בפנים - פרי בית המדרש הא"י (הטברייני) בראשותו של ר' יוחנן. קודם לכן איננו מכירים כמעט הצעות זיהוי ("סדרניות" כפי שכינינו אותן) מן הסוג הזה. מסורות אלו מגיעות בדור השלישי-רביעי לבבל, ושם מוצעות הן בבית המדרש הפומבדיתאי. בהקשר זה מתפתח בבית המדרש הפומבדיתאי טופס הדחיה הנ"ל, המערער על ה"שיטה" לצדדין.

מקורי הוא, איפוא, טופס דחיה זה כולו, ויש להניח כי אכן, מפי אביו הוא, שכן אין להניח שעורך מאוחר יוסיף את ה"לאידיך גיסא" דוקא בדברי חכמי בית המדרש הפומבדיתאי שמן הדור הרביעי ואילך. עוד הוספנו, כי בא"י ראו ב"שיטה" זיהוי מוחלט בין עמדות החכמים, עד שניתן היה גם להביא ראיה ממנה, ובבבל ראו בה רק אוסף שיטות שיש ביניהן צדדי חפיפה מסויימים, ותו לא. כמו כן העלינו כי טופס הדחיה הנ"ל לא שימש בבבל לצרכי ערעור ופקפוק על פסק הדין המקובל, אלא הועלה לצורכי העיון התיאורטי בלבד.